

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Umarov Sardor Yakubovich

QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYA IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING ASOSIY JIHATLARI	12-16
--	-------

Atamuratova Dilafroz Rashidovna

XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASINING ILK MATBUOTI: “INQILOB QUYOSHI”	17-20
--	-------

Mansurov Ulug‘Bek

XX ASRNING 20-50-YILLARIDA NAMANGAN SHAHRIDA SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMIDAGI MUAMMOLAR	21-24
--	-------

Umid Bekmuhammad, Sayyora Samandarova

XORAZMDAGI JADID MAKTABLARIGA OID TA‘LIM TASHKILOTLARI VA JAMIYATLARI	25-31
--	-------

Norov Shuhrat, Turatosheva Sadoqat

O‘ZBEKISTON YOSHLAR SIYOSATINING IJTIMOIIY, MADANIY VA TA‘LIMIIY SOHALARDAGI FALSAFIY ASOSLARI VA UNING MA‘NAVIY YETUK YOSHLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	32-38
--	-------

Sultanov Samandar Mahmud o‘g‘li

QUYI AMUDARYO VA BUXORO-QORAKO‘L HUDUDI MANZILGOHLARINING MODDIY ASHYOLARDA AKS ETISHI	39-42
---	-------

Quranboyeva Sevinchoy

SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA XORAZM VILOYATI AHOLISINING UY-JOY QURILISHIDA IJTIMOIIY HAYOTNING AKS ETISHI (1945-1985-YILLAR MISOLIDA)	43-46
---	-------

Mamajanov Azizbek

SOVET HUKUMATI AGRAR SIYOSATINING O‘ZBEKISTON SSR IRRIGATSIYA TIZIMIGA TA‘SIRI (1950-1990-YILLAR).....	47-52
---	-------

Baxritdinov Jasurbek

AKADEMIK ABDULAHAD MUHAMMADJONOVNING O‘ZBEKISTONDA TARIX VA ARXELOGIYA FANLARI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI	53-57
---	-------

Aliqulov Ramazon

TOSHKENT VA FARG‘ONA VODIYSIDAGI DEHQON, CHORVADOR VA HUNARMAND AHOLINING MADANIY, IJTIMOIIY, SIYOSIIY, IQTISODIIY ALOQALARNING O‘ZBEK XALQINING ETNOGENEZIDAGI O‘RNI (QANG‘LI QABILASI MISOLIDA)	58-66
---	-------

Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li

1946–1990-YILLARDA QO‘QON SANOATINING TRANSFORMATSIYASI	67-74
---	-------

Tashqo‘lova Dilnoza Turaboy qizi

YANGI O‘ZBEKISTON VA XITOIY XALQ RESPUBLIKALARI IQTISODIIY HAMKORLIGIDA “BIR MAKON-BIR YO‘L” TASHABBUSINING AHAMIYATI	75-78
--	-------

Jabborov Qaxramon Jaxongir o‘g‘li

JULIYA KOHENNING XVIII-XX ASRLARDA SEFARD YAHUDIYLARINING IJTIMOIIY HOLATIGA OID TADQIQOTLARI TAHLILI	79-83
--	-------

<i>Dilfuza Muxammadinova Nasretdinova</i> TA'LIMNING TARAQQIYOT YO'LI	84-89
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Ollanazarov Bekmurod</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA INVESTITSION FAOLLIKNI BOSHQARISH: NAZARIYA, AMALIYOT VA XORIJIY TAJRIBA	90-100
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI	101-107
<i>Tangirkulov Bekzod</i> TIJORAT BANKLARI MOLIVAVIY RESURLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	108-115
<i>Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li</i> TRANSPORT TIZIMINING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI TIZIMI	116-125
<i>Ergashev Uyg'un Jabborovich</i> KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVI UCHUN ELEKTRON MANBASINING SHAKLLANISHI, SOLIQ TIZIMIDAGI QO'LLANILAYOTGAN DASTURIY MAHSULOTLARNING AHAMIYATI	126-131

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Nosirxo'jayeva Gulnora</i> AXBOROT VA "OMMAVIY MADANIYAT" XURUJINING DOLZARB MUAMMOLARI	132-136
<i>Panjiyev Suhrob</i> HAQIQATNING KOGERENTLIK XUSUSIYATLARINING YANGILANISHI	137-143
<i>Gadoeva Lobar</i> IJTIMOIY-FALSAFIY TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI .	144-148
<i>Djurayeva Nigora</i> SYSTEMIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF COGNITIVE ASPECTS OF CONSCIOUSNESS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA	149-158
<i>Юлдашев Фаррух Абдурахманович</i> ПОНЯТИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА И ЕГО СТЕПЕНИ ИССЛЕДОВАНИЯ	159-167
<i>Mengliqulov Umid Mamadiyevich</i> MILLIY IDENTIFIKATSIYA MASALASINING TARIXIY-DINAMIK VA ZAMONAVIY KONTEKSTDA TAHLILI	168-173
<i>To'xtarov Ismatulla Murodovich, Ergashev Ulug'bek Adxamovich</i> MAG'RIBNI MAFTUN AYLAGAN MUTAFAKKIR	174-178
<i>Toirov Ilhom</i> IJTIMOIY-MADANIY TARAQQIYOT: SIVILIZATSION ASOSLAR VA YO'NALISHLAR	179-183
<i>Farxodjonova Nodira, Ergashev Ibodulla</i> GLOBALASHUV SHAROITIDA MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH VA JAMIYAT BARQARORLIGI: JADIDLAR MEROSIGA IJTIMOIY-FALSAFIY NAZAR	184-188

<i>Ergashev Ozodbek Baxodurovich</i> YUNON MANTIQ ILMINING ARAB TILIGA TARJIMA QILINISHI VA ISLOM FALSAFASIGA KIRIB KELISHI	189-194
<i>Fayziyev Xurshid</i> VOLTER VA BAG'RIKENGLIK GENEZISI	195-199
<i>Sattorova Shalola</i> MIRZO ABDULQODIR BEDILNING ASOSIY FALSAFIY G'OYALARI	200-203
<i>Taylyakova Feruzaxon Sultanovna</i> TADBIRKOR VAZIFALARI VA SHAXSIY SIFATLARI	204-207
<i>Sadullayev Sardor Saydiganiyevich</i> INSON VA SAN'ATNING ARTUR SHOPENGAUER TA'LIMOTIDA ESTETIK TAFAKKUR PRIZMASIDA TAHLILI	208-215
<i>Vaxobova Dilfuza Roziqovna</i> ABU ABDULLOH RUDAKIY ADABIY-FALSAFIY MEROSINI O'RGANISHGA SINERGETIK USULDA YONDASHUV	216-219
<i>Yuldashxodjaev Haydar Hashimxanovich</i> MUSOXONXOJA DAHBIDIY ASARLARIDA USTOZNING SHOGIRDNI TANLASH VA UNI TARBIYALASHDAGI FALSAFIY G'OYALARI	220-224
<i>Umurzaqov Axmadjon Maxamadovich</i> INSON E'TIQODIDAGI O'ZGARISHLARNING METODOLOGIK ASOSLARI	225-231
<i>Teshayeva Gulchehra Murodovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA SHAXSNING RAQAMLI JAMIYATGA TRANSFORMATSIYALASHUVI	232-237
<i>Yusupova Ranaxon</i> IJTIMOIY MUHIT TEXNOGEN SIVILIZATSIYA VA AHLOQ MASALALARI	238-241
<i>Sharipov Abdukhakimjon Ziyotdinovich</i> SHARQ VA G'ARB TAFAKKURIDA FAROVON HAYOT TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	242-246
<i>Sultonova Shaxnoza</i> MUNAVVAR QORI MA'RIFIY-AXLOQIY QARASHLARINING FALSAFIY AHAMIYATI	247-251
<i>Dusmanov Sherzod Abduvaliyevich</i> JINOYATCHILIK – YOSHLAR AXLOQIY-MA'NAVIY BUZILISHLARINING MANBAI VA HOSILASI SIFATIDA	252-256
<i>Rajabboy Hasanov</i> FAROVON HAYOT MEZONI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	257-261
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Boynazarov Zokir</i> TARIXIY YOZMA MANBALARDA SOMATIZMLAR VA INSON MANZARASI	262-274
<i>Yeshboyeva Matluba</i> MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARI TARJIMALARIDA IBORALARNING BERILISHI ("KO'HNA QUDUQ" DOSTONI MISOLIDA)	275-279

<i>Azizaxon Rasulova</i> SINTAKTIK MAYDON KONSEPSIYASI VA UNING LINGVISTIK TALQINI	280-284
<i>Mamadkulova Kamila Abdukhaliqovna</i> THE IMAGE OF A LITERARY HERO OF THE "LOST GENERATION" IN THE WORK OF E.M. REMARQUE	285-290
<i>Naimova Parvina Rustamovna</i> ITALYAN VA O'ZBEK MULOQOT MATNI JARAYONIDA MULOQOTNING O'RNI VA AHAMIYATI. ITALYAN TILI VA O'ZBEK TILI VERBAL MULOQOT MATNIDA O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI	291-296
<i>Жабборовва Муслима Тохировна</i> ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	297-301
<i>Xudoyberdiyeva Oyjamol, Jo'rayeva Komila</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QADRIYATLAR IFODASI VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI	302-306
<i>Ostonova Ramziya</i> LEXIC-SEMANTIC FIELD OF CONSTRUCTION TERMINOLOGY	307-311
<i>Qarshiyeva Tamara, Nabiyeva Sharifa, Samadova Charos va G'aniyeva Inobat</i> AMERIKA VA O'ZBEK ADABIYOTI MISOLIDA «UYG'ONISH VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH» TAMOIYILLARINING QIYOSIY TAHLILI	312-316
<i>Sumbul Muxammedova</i> XORAZM DOSTONLARIDAGI AYRIM HIKMATLI JUMLALARNING SODDA GAP TAHLILI BO'YICHA IZOHI	317-322
<i>Abduqodirova Zebo Qodirovna</i> XXI ASR TILSHUNOSLIGIDA YANGI YO'NALISH SIFATIDA EKOLINGVISTIKA	323-331
<i>Murtozayeva Zarina Muxtor qizi</i> BADIY ADABIYOTLARDA KONSEPT VA KONSEPTASFERA FAOLLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI	332-335
<i>Abiyatova Muslima Maratovna, Abdirasulov Bahodir</i> AUDIOVISUAL TRANSLATION: SUBTITLING AND DUBBING CHALLENGES	336-343
<i>Kayimova Mohinur Salokhiddin kizi, Bakiyev Faxriddin</i> COMPLEXITY OF CULTURE-SPECIFIC UNITS AND SEMANTIC AMBIGUITIES IN TRANSLATION	344-350
<i>Rasulova Nigora Kurbonovna</i> MASHRAB IJODIDA MULAMMA' ASARLAR TADQIQI	351-356

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Djumanioyozova Dilfuza, Matnazarova Muhayyo</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARINI HAL QILISHDA YURIDIK KLINIKANING AHAMIYATI	357-362
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Boburjon</i> KIBERHUJUMLAR NATIJASIDA SHAXSIY VA DAVLAT SIRLARIGA XAVF SOLISH	363-367

<i>Baymurotov G'ayrat Panjiyevich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNCHILIK TASHABBUSI HUQUQINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	368-376
<i>Esanova Shaxnoza</i> JINOYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH VA SUIQASD QILGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKKA OID RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	377-383
<i>Abduvaliyev Murodillo</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUN BO'YICHA MEROS HUQUQINI TARTIBGA SOLISHNING XUSUSIYATLARI	384-388
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> TASVIRGA BO'LGAN HUQUQ: ANGLIYA VA NYU-YORK QONUNCHILIGI QIYOSIY TAHLILI	389-395
<i>Ismaylov Raxat</i> HUQUQNI SHARHLASH JARAYONINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI	396-402
<i>Nabiyev Muhridin</i> INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI	403-406
<i>Kabulov Xojabay, Dauletbaeva Aynur</i> SHAXS SHA'NI VA QADR-QIMMATINING HUQUQIY HIMOYASI VA UNI BUZGANLIK UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK ASOSLARI	407-412
<i>Utebaev Salamat, Kalbaeva Eldora</i> VOYAGA YETMAGAN YOKI MEHNATGA LAYOQATSIZ SHAXSLAR MODDIY TA'MINOTINING HUQUQIY ASOSLARI VA UNI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK	413-418
<i>Begatov Jasurbek Numonjanovich</i> MEHNATGA OID MUNOSABATLARDI KAMSITISH UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK MASALALARI	419-432
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> QONUN BUZILISHI, UNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA BUNGA IMKONIYAT YARATIB BERAYOTGAN SHART-SHAROITLARNI BARTARAF ETISH TO'G'RISIDAGI PROKUROR TAQDIMNOMASINING MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR	433-441
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Gayupova Saodat Xamidovna</i> INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA ZAMONAVIY TALABA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	442-446
<i>Akimova Jumaxan, Isakova Malika</i> FIZIKA VA ASTRONOMIYANI O'QITISHDA STEAM TA'LIM TIZIMINING AHAMIYATI ...	447-452
<i>Абдуллаева Мавжуда Эргашевна</i> СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ РАСПРОСТРАНЕННЫХ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГНОСТИЧЕСКИХ КАРТ	453-460
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MULTIMEDIA – MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILINGVAL KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	461-464

<i>Xidirova Durдона Muxtorovna</i> SINERGETIK TA'LIM VA O'QUVCHI-QIZLARNI IJTIMOIIY-MADANIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	465-469
<i>Yazdonov Ulug'bek, Rashidova Madina</i> YOSHLARDA KASBIY BILIM VA KO'NIKMANI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIIY KONSEPSIYALARDA ILGARI SURILAYOTGAN TA'LIMOTLAR	470-479
<i>Elmuratova Zamira</i> INTERACTIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH	480-484
<i>Karimova Nilufar Ummatqul qizi</i> SOFT SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES: BASES OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' INTERPERSONAL AND COGNITIVE SKILLS	485-490
<i>Adilov Shodiyor</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA DIZAYN FANLARINI INTEGRATSIYALASHDA "G'OYALARNING LOYIHALA" USULI	491-496
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> ПОНЯТИЕ «ДУХОВНЫЙ ГУМАНИЗМ» КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩЕЕ КАЧЕСТВО ГУМАННОГО ПЕДАГОГА	497-500
<i>Abdurazzaxov Abdurasul</i> SPORT-SOQ'LOMLASHTIRISH TURIZMI ASOSIDA TALABALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	501-506
<i>Ergashev Tolif</i> O'QUVCHILARNING KARTOGRAFIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA VA GEOGRAFIYA FANLARI INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH	507-515
<i>Gaziev Baxromjon</i> CHAVANDOZLARNING JISMONIY VA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	516-523
<i>Madaminova Mavjuda Erkinovna</i> TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	524-529
<i>Kamalova Dilnavoz, Sattorova Aziza</i> FIZIKAVIIY MAYATNIK ORQALI OG'IRLIK KUCHI TEZLANISHINI ANIQLASHDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	530-535
<i>Sobirova Saida Otabekovna</i> KASBGA YO'NALTIRISHNING ZAMONAVIIY MODELLARI	536-542
<i>Haqberdiyev Baxtiyor, Sotiboldiyev Amiriddin, Abdumutalibov Oyatillo</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA TASVIRIIY SAN'AT, ARHITEKTURA VA DIZAYN (TEXNIK VA SAN'AT) FANLARINI O'ZARO INTEGRATSIYALASH	543-546

Received: 16 May 2025
Accepted: 1 June 2025
Published: 15 June 2025

Article / Original Paper

ECOLINGUISTICS AS A NEW DIRECTION IN 21ST-CENTURY LINGUISTICS

Abduqodirova Zebo Qodirovna

1st-year PhD student at Tashkent Transport University,
Lecturer at the “Languages” Department of Profi University

Abstract. This article examines one of the new and relevant directions of 21st-century linguistics — ecolinguistics. It analyzes the essence of ecolinguistics, the complex relationships between language, humans, and nature, ecological awareness and the anthropocentric approach, harmonious translation, cultural adaptation, the use of metaphors and linguistic means for shaping ecological thinking.

Keywords: ecolinguistics, language, anthropocentrism, ecology of translation, harmonious translation.

XXI ASR TILSHUNOSLIGIDA YANGI YO'NALISH SIFATIDA EKOLINGVISTIKA

Abduqodirova Zebo Qodirovna

Toshkent Transport Universiteti
1-kurs tayanch doktoranti (Phd)
Profi University “Tillar” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada XXI asr tilshunosligining yangi va dolzarb yo'nalishlaridan biri — ekolingvistika ekolingvistika fanining mazmuni, til, inson va tabiat o'rtasidagi murakkab aloqalar, ekologik ong va antropotsentrik yondashuv, tarjimada garmonik yondashuv, madaniy moslik, metafora va til vositalari orqali ekologik tafakkurni shakllantirish yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ekolingvistika, til, antropotsentrizm, tarjima ekologiyasi, uyg'un tarjima.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I6Y2025N53>

Kirish. Bugungi kunda inson va tabiat o'rtasidagi muammolar nafaqat ekologik, balki ma'naviy va ijtimoiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu tufayli zamonaviy fan sohalarida tabiatga ehtiyotkorona munosabat, jumladan til va atrof-muhit o'rtasidagi bog'liqlik masalasi alohida ahamiyatga ega bo'lmoqda. Mazkur jarayon tilshunoslikda ekolingvistika deb ataluvchi yangi yo'nalish paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Ekolingvistikaning ahamiyati. XXI asrda globallashtirish, urbanizatsiya, ommaviy axborot vositalari va internet ta'siri natijasida insonning tabiatga bo'lgan munosabati sezilarli o'zgaradi. Bu o'zgarishlar tilda ham o'z aksini topdi. Jahon tillarida tabiatga nisbatan shafqatsizlikni aks ettiruvchi so'zlar, tushunchalar va ifoda vositalari ortib bormoqda. Ekolingvistika ana shu holatni tahlil qiladi va unga qarshi ma'naviy-axloqiy immunitet yaratishga intiladi.

Hozirgi zamonaviy fanning rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlardan biri shundaki, bugungi kunda bir vaqtning o'zida bir nechta turli yo'nalishlarni qamrab oluvchi yangi fan sohalari paydo bo'lmoqda. Bu sohalar mavjud ilmiy paradigmalarga tutashgan nuqtada vujudga kelmoqda. Bu holatni shunday izohlash mumkinki, inson jamiyati doimiy rivojlanmoqda va

murakkablashmoqda, shu bois yangi kashfiyotlarga erishish uchun turli sohalar kesishmasidagi tadqiqotlarni rivojlantirish zarur.

XX asrda ekologiya fanining paydo bo'lishi esa diqqatga sazovor o'zgarishlarga sabab bo'ldi — diqqat markazi o'zgardi va endi biologiya sohasida ilgari surilgan g'oyalar tilga nisbatan ham qo'llanila boshlandi.

XX asr tilshunosligida tilning tizimli tashkil etilishiga oid g'oyalar ishlab chiqildi va lingvistikaning ichki va tashqi yo'nalishlarini ajratish urinishlari amalga oshirildi. Ekologiyada bo'lgani kabi, bu yerda ham "tizim" tushunchasi markaziy o'rin tutadi, chunki ekologiyada "ekotizimlar" haqidagi ta'limot yaratilgan.

Ushbu qarashlar, bugungi kunda ko'pgina fan sohaları murakkab, ko'p tomonlama va integrativ tadqiqot obyektlari sababli bir nechta ilmiy yo'nalishlar asosida rivojlanayotganini yana bir bor tasdiqlaydi. Tabiat va tilning hamohang mavjudligi g'oyalarini bog'lashga urinayotgan yangi ilmiy yo'nalishlardan biri — ekolingvistika hisoblanadi.

Ekolingvistika – bu "ekologiya" va "lingvistika" (tilshunoslik) so'zlarining birlashmasidan hosil bo'lgan atamadir. U til va uning muhiti o'rtasidagi munosabatni o'rganadi, ya'ni tilni faqat grammatik tizim emas, balki jamiyat, madaniyat va tabiat bilan o'zaro aloqadagi ijtimoiy-ma'naviy hodisa sifatida tahlil etadi.

Ekolingvistika tilning inson faoliyatidagi ekologik, ma'naviy va ijtimoiy ta'sirini o'rganishga qaratilgan. U til orqali insonning tabiatga munosabati qanday aks etganini, qanday til birliklari orqali tabiat tushunchasi ifoda etilishini, va til qanday yo'l bilan tabiatga ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi.

Til ekologiyasi tushunchasining asoschisi sifatida amerikalik tilshunos Einar Xaugen tan olinadi. U 1970-yildagi ma'ruzasida shunday ta'rif beradi:

"Til ekologiyasini til va uning muhiti o'rtasidagi munosabatlar haqidagi fan deb ta'riflash mumkin. Bu yerda muhit deb jamiyat nazarda tutiladi, ya'ni tilni o'zining kodlaridan biri sifatida foydalanadigan jamiyat. Til faqatgina so'zlashuvchilar ongida mavjud bo'ladi va faqatgina boshqa so'zlashuvchilar, ularning ijtimoiy va tabiiy (ya'ni, tabiat bilan bog'liq) muhiti bilan o'zaro munosabatda faoliyat ko'rsata oladi."

Til ekologiyasi qisman fiziologik tabiatga ega (ya'ni, so'zlovchining ongida boshqa tillar bilan o'zaro ta'sirga kirishi), qisman ijtimoiy tabiatga (jamiyat bilan o'zaro ta'siri, ya'ni tilning kommunikatsiya vositasi sifatida foydalanilishi) ega. Til ekologiyasi uni o'rganadigan, ishlatadigan va boshqalarga o'rgatadigan odamlarga bog'liqdir. [1; 66-b.]

Bizga ko'ra, ushbu fanga eng aniq ta'rifni N.N. Kislicina bergan. Uning ta'rificha, **ekolingvistika** — bu tilshunoslik sohasidagi zamonaviy ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib, u quyidagi sohalar tutashgan nuqtada shakllangan:

- ijtimoiy (etnogenezning turli bosqichlarida tafakkur rivojlanishida ijtimoiy va til tuzilmalarining o'zaro munosabati),
- psixologik (nutqiy ta'sir muammolari),
- falsafiy (jamiyat va bilish rivojlanishining umumiy xususiyatlari va qonuniyatlarining til orqali namoyon bo'lishi) lingvistik yo'nalishlar. [2; 1-b.]

Keling, qanday tadqiqot "ekologik" deb hisoblanishi mumkinligini aniqlab olaylik, shundan so'ng kelgusi tadqiqot materialining asosiy xususiyatlarini belgilaymiz.

Shaxsni uning yashash muhitidan ajratib bo'lmaydi. N.V. Drozhashixning maqolasida shunday deyiladi:

“Ekolingvistika — bu turli fanlar tutashgan nuqtada shakllangan yo‘nalish bo‘lib, inson va jamiyatning til orqali vositalangan yashash muhitini o‘rganadi va ekologiya hamda til tizimi uchun umumiy bo‘lgan qonuniyatlarni aniqlashga qaratilgan.” [3; 29-b.]

Tadqiqot ekologik deb hisoblanishi mumkin, agar u tabiiy muhitda amalga oshirilsa va kundalik hayotdagi narsalar va harakatlar bilan ish yuritsa. Ekolingvistikada asosiy tezisni ekotizim qonuni sifatida shakllantirish mumkin: **tilning mavjudligi jamiyatga bog‘liq, va aksincha**. Va tildagi eng samarali o‘zgarishlar — bu muhit bosimiga qarshi tura oladigan va til muhiti barcha talablariga mos keladigan o‘zgarishlardir.

Ushbu fanni rivojlantirishning bir nechta ehtimoliy yo‘nalishlarini ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. Tilning atrof-muhitni ifodalashdagi roli — tabiatga oid atamalar, metaforalar va iboralar orqali jamiyatning tabiat haqidagi tasavvurini o‘rganish. Lingvistik xilma-xillik (sabablar, funksiyalar, oqibatlar);
2. Yo‘qolib borayotgan va kichik tillarni saqlab qolish;
3. Madaniy va biologik xilma-xillik o‘rtasidagi munosabat;
4. Tillarning grammatikasidan ekologik va noekologik elementlarni izlash;
5. Atrof-muhit muammolariga bag‘ishlangan matnlarni tahlil qilish;
6. Til orqali ekologik tafakkurni shakllantirish (dunyodagi umumiy o‘zaro bog‘liqlik haqidagi bilimlar).

Lingvistikada **diskurs** tushunchasi muhim o‘rin tutadi. Fransuz madaniyatshunosi Mishel Fuko bu atamani «aytilgan va ifoda etilgan barcha narsalar majmuasi» deb ta’riflaydi [4; 66-b.]. Ekologik diskurs tushunchasi ostida turli funksional uslub va janrlardagi matnlar majmuasi — ilmiy monografiyalardan tortib ommabop va badiiy adabiyot asarlarigacha — nazarda tutiladi. Ular til vositasida ekologik mavzular va muammolarni ifodalaydi. Bu shunday matnki, u muayyan muloqot vaziyatiga bog‘liq holda og‘zaki yoki yozma shaklda ekologik mavzularda bog‘langan tarzda ifoda etiladi [5; 126-b.].

Ekologik diskursning asosiy konsepti va mavzusi — bu tabiat va atrof-muhitning holati.

Inson va jamiyatning tilga doir yashash muhitini o‘rganishdagi yangi ilmiy yo‘nalish sifatida ekolingvistika ekologiya va til rivoji uchun umumiy bo‘lgan qonunlar, prinsiplar va qoidalarni aniqlash asosida shakllanadi va tilning atrof-muhit muammolarini hal etishdagi rolini o‘rganadi [5; 128-b.].

Ekologik diskursda tadqiqot uchun material tanlash masalasiga ikki nuqtai nazardan yondashish mumkin. Birinchi qarashga ko‘ra, faqatgina ekologlar tomonidan yaratilgan matnlar tadqiqot manbai sifatida xizmat qiladi. Ammo biz uchun ikkinchi, erkinroq yondashuv qiziqarliroqdir. Unga ko‘ra, ekologik kommunikatsiyani o‘rganish manbalari sifatida turli ekologik muammolarga bag‘ishlangan matnlar olinadi va ular faqat ekologlarniki bo‘lish shart emas.

Funksional-uslubiy klassifikatsiya nuqtai nazaridan ekologik diskursning quyidagi turlarini ajratish mumkin:

1. Ilmiy diskurs — ekologlar tomonidan yaratilgan ilmiy maqolalar, tadqiqotlar;
2. Ommaviy axborot vositalaridagi yoki publitsistik diskurs — jurnalistlar tomonidan yaratilgan va matbuot, televideniye, radio hamda internet orqali tarqatiladigan matnlar;
3. Diniy-ma’roziy diskurs — din asosidagi muloqotni ta’minlovchi matnlar;
4. Badiiy diskurs — badiiy adabiyot asarlari kiruvchi yo‘nalish.

Shuni qayd etish lozimki, har qanday yangi fan yoʻnalishi avval mavjud boʻlgan prinsiplariga tayanadi. Falsafiy nuqtai nazardan ilmiy bilimlar evolyutsiyasi nazariyasiga koʻra, har qanday ilmiy nazariya oʻz rivojlanishining muayyan bosqichida avval aytilgan gʻoya va qarashlarga qayta murojaat qiladi, biroq bu qaytish yangi bosqichda, yaʼni yuqori pogʻonada amalga oshadi. Ilm-fan rivoji spiralsimon harakatda sodir boʻladi, bu esa uning dinamikasini aks ettiradi.

N.N. Lykovaning fikriga koʻra, soʻnggi vaqtlarda lingvistik tadqiqotlarda uchraydigan «ekologik lingvistika», «ekolingvistika», «til ekologiyasi» kabi atamalar fanning yangi bosqichida lingvistika XIX asrda mashhur boʻlgan tilni tirik organizm sifatida koʻrish gʻoyasiga qayta murojaat qilayotganidan dalolat beradi (F. Bopp, A. Shleyxerga kura tilning naturalistik konsepsiyalari) [6; 145-b.].

Biz uchun juda qiziqarli yoʻnalish – bu til ekologiyasi doirasida matnni tahlil qilish boʻlib, u tilshunoslik va uning metodlariga tayanadigan holda ekologik mavzularning tilda qanday ifodalanishini oʻrganadi. Tillar va matnlar “ekologik jihatdan toza” yoki “ekologik” nuqtai nazardan tahlil qilinadi, yaʼni tilning atrof-muhit bilan bogʻliq dolzarb muammolarni tavsiflashda tutgan oʻrni oʻrganiladi. Bu yoʻnalish til va ekologiya muammolari oʻrtasidagi bogʻlanishni, insonning tabiat va uni oʻrab turgan olam bilan oʻzaro munosabatlari tilda qanday aks etganini tahlil qilishni oʻz ichiga oladi (M. Dering, P. Myulhoysler, M. Xallidey kabi olimlar ishlari).

Bunday gʻoyalar istiqbolli tuyuladi, chunki XXI asrda jamiyatda ekologik tafakkur deb nomlangan yangi fikrlash turi shakllanmoqda.

YANGI EKOLOGIK TAFAKKUR (YAET) – bu insoniyatning xavfsiz hayoti va rivojlanishi faqat uning yashash muhitining ekologik sofligini tiklash va u bilan uygʻun hamkorlik shartlarida mumkinligini anglashdan kelib chiqqan umumiy ong [7; 248-b.]. Shu bois tilshunoslik sohasida ekologiya va lingvistikani birlashtiruvchi fan – ekolingvistika shakllandi. U inson, uning til shaxsiyati sifatidagi oʻrni va uni oʻrab turgan muhit oʻrtasidagi oʻzaro aloqalarni oʻrganadi. Til bu yerda inson, jamiyat va tabiat oʻrtasidagi bogʻlanish zanjirining ajralmas qismi sifatida koʻriladi [8; 2-b.].

Ekolingvistikaning asosiy tadqiqot obyekti – elementlarning holati yoki rivojlanishi emas, balki ularning oʻzaro taʼsiri natijasida yuzaga keladigan jarayonlarning oʻzi va bu jarayonlar qanday oʻzgarishlarga olib kelishidir [8; 3-b.]. Bugungi kunda koʻpgina fanlar antropotsentrizm nuqtai nazaridan kelib chiqadi, yaʼni insonni markazga qoʻyib oʻrganadi va til insonning asosiy xususiyati, eng muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. A.R. Luriyaning fikricha, «hayvonlarning xulqidan insonning ongli faoliyatiga oʻtishini belgilab beruvchi hal qiluvchi omillardan biri – tilning paydo boʻlishidir» [9; 22-b.].

Falsafada antropotsentrizm deb insonga doir muammolarga qaratilgan falsafiy tadqiqotlar markazlashuvi tushuniladi. Antropotsentrizm (yun. *ánthropos* – inson va lat. *centrum* – markaz) – insonni olam markazi va dunyoda sodir boʻlayotgan barcha voqea-hodisalarining maqsadi deb bilishga asoslangan noilmiy idealistik qarash. Hozirgi kunda insonning «prinsipial jihatdan cheksiz oʻzgartirish qobiliyati» haqidagi gʻoya tobora mustahkamlanib bormoqda [10; 79-b.]. Ammo agar inson faoliyati haqiqatdan ham shunchalik cheksiz boʻlsa va u hech qanday nazoratsiz amalga oshirilsa, bu qaysi oqibatlarga olib kelishi mumkin? Bizning tilimiz, yaʼni biz gaplashadigan til qanchalik darajada oʻzgarishi mumkin? Axir maʼlum oʻzgarishlar allaqachon mavjud va bu jarayon hali tugagani yoʻq.

Ehtimol, antropotsentrizm g'oyalarining tarqalishi haqida jiddiy o'ylashga to'g'ri kelar. Chunki V. Kemerov yozganidek, ekologik inqirozning kuchayishi va insonga yaqin darajada mukammal bo'lgan obyektlarning aniqlanishi munosabati bilan mazkur pozitsiyaga qarshi jiddiy dalillar yetarlicha topilishi mumkin. Insonning murakkab o'z-o'zini tashkil etuvchi tizimlar (masalan, tabiiy komplekslar) bilan o'zaro aloqalari muammosi insonning pozitsiyasi doimo qayta ko'rib chiqilishini talab etadi. Inson o'z faoliyati orqali o'zini shunday tizimlarga «qo'shishi» natijasida vujudga keladigan munosabatlar mantiqini hisobga olish zarur. Insonning evolyutsion jarayonda faol qatnashish imkoniyati, ehtimol, uning o'z pozitsiyasini o'zgartirish qobiliyatiga, ya'ni atrof tizimlar bilan aloqa usullarini ijodiy qayta ishlash qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Ilmiy tadqiqotni o'tkazishda esa eng muhim masalalardan biri – tegishli tadqiqot usulini tanlashdir. Analiz uchun qo'llaniladigan usullar orasida dekonstruktiv tahlil usuli va kalit so'zlar orqali tahlil usulini keltirish mumkin.

Dekonstruksiya (lat. de – «orqa», constructio – «qurish»; «qayta tushunish») – zamonaviy falsafa va san'atdagi tushuncha bo'lib, stereotipni yiqish yoki yangi kontekstda qayta sharhlash orqali ma'noni tushunishni anglatadi. Dekonstruktivizm o'z nomini Jak Derrida tomonidan amalga oshirilgan tahlil uslubi – «dekonstruksiya»dan olgan, uning umumiy mohiyati shundaki, matndagi ichki ziddiyatlar fosh etiladi, muallif tomonidan ham anglab yetilishdan chetda qolgan “qoldiq ma'nolar” ochib beriladi. Bu ma'nolar o'tmishdagi diskursiv amaliyotlardan meros sifatida tilda saqlanib qolgan tafakkur stereotiplari shaklida namoyon bo'ladi va muallif ham anglamay o'z zamonidagi til klishe'lari ta'sirida qayta shakllanadi. J. Derrida adabiy matnning yagona to'g'ri talqini mavjudligini rad etadi va har qanday talqinning xato bo'lishi muqarrarligini ta'kidlaydi. Bu holat bir necha uyg'un va bir-birini to'ldiruvchi badiiy tarjimalar mavjud bo'lishining mumkinligini tasdiqlash uchun juda muhimdir.

Yana bir tahlil usuli sifatida L.V. Saxarniy va A.S. Shtern tomonidan ishlab chiqilgan nazariyani keltirish mumkin. Ularning metodikasiga ko'ra, matnni anglash NKS (ya'ni, kalit so'zlar yig'indisi) yordamida amalga oshirilishi mumkin. Mualliflar shunday fikrga asoslanadilarki, matnni tushunishda ma'noviy belgilar (opora nuqtalari), shuningdek, nutq ichidagi ayrim birliklar matndagi so'zlar bilan bog'lanishi mumkin. Matndagi asosiy g'oyani anglash va uni idrok etishni osonlashtiradigan so'zlar “kalit so'zlar” deb nomlanadi.

Ekolingvistika sohasining jadal rivojlanishi va tarjima muammolariga qiziqishning ortishi ushbu sohadagi yangi yo'nalish — tarjimaning ekologiyasi shakllanishiga olib keldi. Bu yo'nalishning vujudga kelishiga turtki bo'lgan muhim voqea — «Til ekologiyasi fanlar kesishmasida» nomli konferensiya (Tyumen shahri, TyumDU) bo'lib, unda ushbu mavzudagi bir qator ma'ruzalar taqdim etildi. Ma'ruzachilar (xususan, N.N. Belozërova va L.V. Kushnina) tarjimaning ekologiyasi rivoji uchun muhim yo'nalishlarni belgilab berishdi.

Hozirgi kunda ekologiya g'oyalari lingvistika sohasiga ham faol tatbiq etilmoqda. Shuning uchun tarjima ekologiyasi mavjud deb taxmin qilish, va uni tarjimaning muhim belgisi — uyg'unlik (garmoniya) bilan bog'lash mumkin. Bu fikr L.V. Kushnina tomonidan ishlab chiqilgan garmoniyalash nazariyasida o'z ifodasini topgan. Zamonaviy tarjima nazariyasida antropotsentrizm g'oyasi asosiy o'rin tutadi. Bu esa matn va uning tarjimasi tarjimon ishtirokisiz mavjud bo'lishi mumkin emasligini anglatadi. Tarjimon manba matnni to'g'ri anglab, uni boshqa til va madaniyatga ko'chirishga harakat qiladi.

«...Tarjima fazosi modeli o'z mohiyatiga ko'ra antroposentrichadir, chunki u har bir individni, har bir tarjima subyektni tarjima jarayoni va natijasiga o'z ma'nosini kirituvchi omil

sifatida ko'radi. Bu esa har bir til va madaniyatda o'ziga xos, o'xshash tarjima matni yaratilishiga olib keladi» [11; 39-b.]. Bizning fikrimizcha, tarjima matnida tabiat tasvirining original uchun muhim bo'lgan xususiyatlari qanday aks ettirilishini tahlil qilish juda qiziqarli bo'lar edi. Albatta, bunda birinchi navbatda tahlil uchun material tanlash va uning "ekologikligi" hamda uyg'unlik darajasini aniqlash masalasi kun tartibiga chiqadi. N.N. Belozyorova fikriga ko'ra, bu maqsad uchun «insonning tabiiy muhit bilan o'zaro aloqasini ma'lum darajada aks ettiruvchi til birligi, nutqiy akt yoki matn»ni ishonch bilan tanlash mumkin [12; 16-b.].

Bugungi kunda atrof-muhitni asrash va muhofaza qilish dolzarb muammolardan biri bo'lgani uchun, ko'plab badiiy matnlar inson va tabiatning ajralmasligi, ularning uyg'un hamjihatligi g'oyasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Bu matnlarda inson — katta dunyoda yashovchi va uning ajralmas qismi bo'lgan tirik mavjudot sifatida namoyon bo'ladi.

Biz Permanlik yozuvchi A. Ivanov asarlari, xususan, uning «Geograf globus propil» romani kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar uchun ajoyib material bo'la oladi, deb hisoblaymiz. Bu romaning muhim jihatlaridan biri shundaki, tabiat manzaralari personajlar kayfiyati va ruhiy holati bilan uzviy bog'liq holda berilgan. Tabiat tasvirlari orqali muallif o'z qahramonlarining ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va kechinmalarini namoyon etishga erishadi — bu esa o'ziga xos psixologik tahlil vazifasini o'taydi. Tabiat va kayfiyat uyg'unligi quyidagi misolda keltirilgan:

«Осень стояла в разгаре. Город был наполнен прозрачным светом, и воздух звенел от холода. Листья уже облетели, остались только голые ветки, точно застывшие в раздумье.» Bu yerda kuz faslining so'nggi pallasi tasvirlangan. Muallif «shaffof yorug'lik», «sovuqqan jaranglagan havo», «belgi bermas sukunatdagi yalang'och shoxlar» orqali tushkun kayfiyat, ichki bo'shliq, xayol surish holatini ifoda etadi. Ekologik tahlil qilinsa, tabiat haqiqiy, tabiiy holatida namoyon bo'lgan, inson unga passiv kuzatuvchi sifatida emas, balki his-tuyg'u bilan yondashuvchi subyekt sifatida qaralgan. O'zbekchaga tarjima qilinganda (ekologik va psixologik uyg'unlikni saqlab): «Kuz avjida edi. Shahar havosi shaffof nurga to'lib, sovuqdan go'yo jingirardi. Barglar parranda kabi uchib ketgan, faqat xayolga cho'nganday to'xtab qolgan yalang'och shoxlar qolgan edi.» Yana bir misol – tabiat orqali ichki iztirob ifodasi:

«Небо было свинцовым, давящим, как боль в висках. Он стоял на берегу и смотрел, как течёт река – чёрная, тяжёлая, без звука.» Bu holatda osmon — "olovdek og'ir", daryo — "qora va og'ir" tasvirlangan. Bular qahramonning ruhiy og'rig'i, ichki bosim holati bilan bog'langan. Tabiat obyektlari inson psixikasining turli holatlarini ifoda etish vositasiga aylangan. Tarjimasi: «Osmon og'ir, samarasiz og'riqdek boshni bosardi. U sohilida turib, sokin, qora va og'ir daryoni kuzatardi.»

Qisqa xulosa: Ekologiya tarjimada nafaqat tabiatni asl holicha yetkazish, balki inson – tabiat – nutq munosabatini uyg'un va tahlil asosida qayta yaratishni nazarda tutadi. Bu jumladan:

- Tabiatning o'ziga xos obrazlarini madaniy va leksik me'yorda saqlash;
- Qahramonning his-tuyg'usini tabiat tasviri bilan uyg'unlashtirish;
- Tilning ekspressiv vositalarini haddan tashqari «tozalab» yubormaslik.

Bir shunday tasvirlardan birini keltiramiz:

“Они спустились с крыльца и зашагали по мокрому асфальту. Недавно выпавший снег не удержался, растаял, а грязь замерзла. Газоны, по которым разворачивались легковушки в тесном дворе, превратились в барельефы, в черную фигурную лепнину.

Студеная поздняя осень старчески слепа. Туманная морось покачивалась между высокими многоэтажками. С их крыш медузой обвисало рыхлое и дряблое небо”.

“Ular ayvondan tushib, ho’l asfalt ustida yurib ketishdi. Yaqinda yog’gan qor tura olmadi — erib ketdi, ammo loy muzlab qolgan edi. Tor hovlida yengil mashinalar aylangan maysazorlar endi go’yoki qora relyefga, shaklli haykaltaroshlik asariga aylangan. Sovuq, kech kuz kariyalardek ko’r bo’lib qolgan. Tumanli mayda yomg’ir baland ko’p qavatli uylar orasida hilpirab turardi. Tomlar ustida esa, xuddi meduza kabi, bo’shashgan, sust osmon osilib turardi.

Tarjima matnining ekologikligiga oid savollardan yana biri — bu original matnni qanday tahlil qilish mumkinligi masalasidir. Albatta, bu kabi holatlarda lug’atdan so’zma-so’z tarjima izlash befoyda. “Toza”, ya’ni uyg’un tarjima “madaniy, ijtimoiy, tabiatga oid va shaxsiy sharoitlar talablariga javob berishi kerak” [11. s. 40].

Izoh va ekologik tahlil:

Bu parchada tabiat tasvirlari inson ruhiy holati bilan uyg’unlashgan. Quyidagi elementlar ekologik diskursga xos:

“Мокрый асфальт”, “растаял снег”, “замёрзшая грязь” – Tabiiy sikllar va ob-havoning bevosita ta’siri tasvirlanmoqda. Bu inson va tabiat o’rtasidagi bevosita munosabatni ko’rsatadi.

“Газоны превратились в барельефы” – Inson faoliyati (avtomobillar harakati) tufayli o’zgargan tabiiy makon.

“Студеная поздняя осень старчески слепа” – Bu yerda kuzgi ob-havo insonlik xususiyatlari bilan antropomorf holda berilgan, bu esa ekologik-badiiy yondashuvga asoslangan.

“Туманная морось”, “обвислое небо” – Bu tabiat manzaralari inson holatining ichki aksidir, u depressiv kayfiyatni mustahkamlovchi metaforalardir.

Bu matnni tarjima qilganda, faqat so’zlar emas, balki umumiy obraz, kayfiyat, madaniy kontekst va tabiatga bo’lgan sezgirlikni ham saqlash muhim. Aks holda, tarjima quruq, “noekologik” bo’lib qoladi — ya’ni u asliydagi ma’naviy va ekologik uyg’unlikni yo’qotadi. Eng avvalo, uyg’un (garmoniyali) tarjima qabul qiluvchi madaniyat va uning xususiyatlariga mos bo’lishi, shuningdek, original matndagi fikrlarni imkon qadar to’liq aks ettirishi kerak, bu esa uni asl matn bilan uyg’un qilishning ifodasidir. Buning uchun tarjima matnini o’quvchilar qanday talqin qilishini hisobga olish zarur. Chunki ular boshqa madaniyat, boshqa makon va zamon doirasining vakillari bo’lganliklari sababli, tabiiyki, germeneytik tahlil metodlaridan foydalanish lozim bo’ladi.

Tarjimaning uyg’unligi (garmoniyasi) va madaniyatlararo muvofiqlik

Tarjimada uyg’unlik deganda quyidagi jihatlar nazarda tutiladi:

1. **Madaniy moslik** – tarjima matni qabul qiluvchi (maqsadli) til va madaniyatdagi urf-odatlar, ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me’yorlarga zid bo’lmasligi kerak.
2. **Original matnning mazmunini to’liq aks ettirish** – tarjimon o’z shaxsiy talqinini emas, aynan muallifning niyatini, ruhiyatini, mazmunini to’g’ri va to’liq yetkazishi kerak.
3. **O’quvchining talqinini hisobga olish** – har bir madaniyatda so’zlar, ramzlar, iboralar turlicha tushunilishi mumkin. Shu sababli tarjima nafaqat lug’aviy, balki kontekstual ham bo’lishi lozim.
4. **Germeneytika** – bu soha matnlarni chuqur tushunish va talqin qilish usulidir. Tarjimada germeneytik yondashuv quyidagilarga asoslanadi:

- Tarjima — bu muloqotdir: muallif ↔ tarjimon ↔ o'quvchi.
- Har bir o'quvchi o'z dunyoqarashi, madaniyati va hayotiy tajribasi asosida matnni talqin qiladi.
- Tarjimon bu jarayonda vositachi, u ikki madaniyat o'rtasida muvozanatni ta'minlaydi. Quyidagi matn parchasini eslaylik:

“Газоны, по которым разворачивались легковушки в тесном дворе, превратились в барельефы, в черную фигурную лепнину.” Bu jumla oddiy ifoda emas – u tasviriy, badiiy va majoziy (metaforik). Uni uyg'un tarjima qilish uchun:

- Har bir obrazning asl vazifasi va ta'siri saqlanishi kerak.
- Matn tabiat bilan insonning ichki kechinmalari o'rtasidagi uyg'unlikni aks ettiradi. Shunday qilib, uyg'un tarjima:
- Lug'aviy moslikdan ko'ra chuqurroq – u madaniy, emotsional, mantiqiy, semantik moslikni o'z ichiga oladi.
- Har bir tarjima yagona va muallif bilan teng muhim ijodiy ish hisoblanadi.
- Bunda germeneytik tahlil – tarjimonning asosiy quroli bo'la oladi.

Xulosa. Ekolingvistika – XXI asr tilshunosligidagi yangi va muhim yo'nalish bo'lib, u nafaqat tilni, balki jamiyat, inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ham o'rganadi. Bu fan yo'nalishi orqali biz til orqali ekologik ongni shakllantiramiz, ma'naviy barqarorlikka erishamiz va tabiatga bo'lgan munosabatimizni yanada ma'rifiy va mas'uliyatli qilib o'zgartiramiz.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Shapochkin D.R. Kategoriya ekzistentsional'nosti kak vajhnaya sostavlyayushchaya ekologicheskoy sistemy yazyka // Mater. mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Tyumen', 11–13 noyabrya, 2010 g.). – Tyumen': Izd-vo TyumGU, 2010. – S. 65–71.
2. Kislicyna N.N. Ekolingvistika – novoe napravlenie v yazykoznanii [Elektronnyy resurs]. – URL: <http://www.crimea.edu/tnu/magazine/culture/culture37/part1/zip/kislitsina.zip> (data obrashcheniya: 09.05.2010).
3. Drozhashchikh N.V. Ekologiya yazyka i kultury: rekurentnost' smysla // Priroda: mater. mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Tyumen', 11–13 noyabrya, 2010 g.). – Tyumen': Izd-vo TyumGU, 2010. – S. 29–34.
4. Revzina O.G. Diskurs i diskursivnye formatsii // Kritika i semiotika. – Vyp. 8. – Novosibirsk, 2005. – S. 66–78.
5. Kurilova N.V. K probleme issledovaniya ekologicheskogo diskursa // Priroda: mater. mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Tyumen', 11–13 noyabrya, 2010 g.). – Tyumen': Izd-vo TyumGU, 2010. – S. 125–130.
6. Lykova N.N. Ekologicheskaya lingvistika i istoriya frantsuzskogo yazyka // Priroda: mater. mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Tyumen', 11–13 noyabrya, 2010 g.). – Tyumen': Izd-vo TyumGU, 2010. – S. 45–52.
7. Tolkovyy slovar' obshchestvovedcheskikh terminov / gl. red. N.E. Yatsenko. – SPb.: Lan', 1999.
8. Ivanova E.V. Tseli, zadachi i problemy ekolingvistiki. Pragmaticheskiy aspekt kommunikativnoy lingvistiki i stilistiki [Elektronnyy resurs]. – URL: <http://ecolinguistics.ru/index.php?sel=mat&id=12> (data obrashcheniya: 07.05.2010).
9. Luriya A.R. Yazyk i soznanie. – Rostov n/D: Feniks, 1998.
10. Filosofskaya entsiklopediya / pod red. V. Kemerova. – M.: Panprint, 1998.
11. Kushnina L.V., Yuzmanov P.R. Ekologiya perevoda: kultura VS priroda // Priroda: mater. mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Tyumen', 11–13 noyabrya, 2010 g.). – Tyumen': Izd-vo TyumGU, 2010. – S. 39–43.

12. Belozerova N.N. Kontseptual'naya model' dlya provedeniya nauchno-issledovatel'skikh rabot v oblasti ekologii yazyka i smezhnykh nauk // Priroda: mater. mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Tyumen', 11–13 noyabrya, 2010 g.). – Tyumen': Izd-vo TyumGU, 2010. – S. 14–29.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).